

որ արհամարհեն զարհամարհանաւ։ Տնկեցեր զնոսա և արմատացան, ծնան որդիս և տարին պտուղ։ մերձ էս դու, Տէր, ի բերանս նոցա, և հնուի յերկամանց նոցա, և դու, Տէր, գիտես զիս, տեսեր զիս՝ և փորձեցեր զսիրտ իմ առաջի քու։ Ընդէ՞ր որ արտօնեցանեն զիս և զօրանան, և վերք իմ սաստիկք, ուստի՞ բժշկեցայցաւ։ Այս տողերը իր տառապալիք կեանքը և դառն փորձառութիւնն է որ կը պատկերացնեն, ան կը տեսնէ անիրաւները բարգաւաճ, հարստ և երջանիկ։ Եւ ինքը՝ Աստուծոյ Մարգարէն, հաղորդ անոր հոգւոյն, հնազանդ անոր կամքին, քարոզիչ անոր պատգամներուն, կը հալածուի անոնցմէ ու կը առնուի և չի կրնար հաշտեցնել այն՝ Անոր արդարութեան հետ։ Եւ իր այս տողերը բողոքի ճիշ մըն են աւելի քան թէ պարզ ներկայացումը իր վիճակին։ Այսպէս, մինչ մէկ կողմէ երեմիա մարգարէին համար բռնական էր Խորայէլի ժողովուրդին կրած տառապանքները, բայց, հակառակ մինչև այն ատեն ընդունուած ուղղափառ վարչապետութեան, անբացատրելի կը մնար դարձեալ անհատներու բաժին ինկած բախտը։ Աստուծոյ գաղափարին զարգացումը իբրեւ բարեգութ և արդար, և անհատականութեան կարեւորութիւնն ու պատասխանատուութիւնը նոր վիճակ մը ստեղծեցին և ատոր հետեանքով տառապանքի գաղափարը անոնց ազդեցութեամբ սկսաւ նոր դիմաւորում մը ստանալ։

Անհատականութեան զարգացման այս երևոյթը դարձեալ զբաղեցուց միտքերը, և Խորայէլի առաջնորդները, Աստուծոյ արդարութիւնը պաշտպանելու նախանձախնդրութեամբ, հին բանաձեւը պատշաճեցնել ուղեցին նաև ստեղծուած այս նոր կացութեան, կըրակացնելով թէ երջանիկ և բարեբախտ անհատները բարի էին և ապերջանիկները՝ մեղաւորներ։ Սակայն, Խորայէլի քաղաքական պայմանները փորձառութեան նոր դասեր տուած էին իրեն, անոր չնորհա անշիւում ունեցած էր օտար ժողովուրդներու հետ, տեսած էր անոնց ալ հաւաքական և անհատական կեանքը և բաղդատած իրենին հետ, և այլևս գոհացուցիչ չէր դանիւր տրուած այդ բացատրութիւնը։ Ամիթէ Բաբելոնի ընթացքը աւելի լա՞ւ է Սիւնի ընթացքէն՝ կը գոչէին անոնք։ Մարգարէներն

ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՊԱՏԵՐԱԶՍՆԵՐՈՒ ՎԱԽՃԱՆԸ

Սուրբ վերնադիր մը բայց պատրանքներէ տարուելու կամ տպաւորութիւն ըստեղծելու ինքնախարութեան մը միամտութենէն չի գար ան, ու որքան տկար ըլլայ մտածումներով ձեռք բերուած զարմանք մեր օրերու պատերազմներու ստեղծած չարիքին, հարցը կ'ընթացնէ մարդկութիւնը, հիմա մանաւանդ որ կը գտնուինք պատերազմներէ վերջ ու պատերազմներու մէջ։

Սխալ պիտի ըլլար սպասել որ անցնի փոփոքիկը, անկէ ետք միայն մտածելու նոր չարիքներու խափանումին։ Որովհետև, խաղաղութեան օրերն են յոճախ որ կը պատրաստեն պատերազմը ու կը նպաստեն

ալ աւելի կը քաջալերէին այս զգացումն իրենց արի և պարագլուխով կեցուածքով։ Այս տեսութիւնը հետզհետէ զարգացաւ և վերջապէս ծնունդ տուաւ Յորի զրքին որ այս տեսակէտով նոր դարազուլումը քացաւ Խորայէլի կրօնական մտածումին մէջ, անիկա այլևս պաշտօնական հերքումն էր ընդունուած բանաձեւին և ի օրատասխան իր բարեկամներուն, որոնք տակաւին կը պաշտպանէին այդ բանաձեւը, ան կը հարցնէր, Ընդէ՞ր բնաւ ամպարիչոք կենդանի իցեն, հնացեալք ի մեծութեան։ Եւ որդիք նոցա առաջի աչաց նոցա՝ Տունք նոցա աւրդեալք, և երկիւղ և ոչ ուստեք, և տանջանք ի Տեսանէ՛ չեն ի վերայ նոցա։ Արջաւ նոցա ոչ սխալեաց ի ծնողնէ, ասրիցաւ յդի նոցա՝ և ոչ վրիպեցաւ։ Մանկունք նոցա խաղան առջի առեալ սաղմոսարան և քնար, և ուրախ լինին ձայնիւ երգոց։ Կատարեցին ի բարութեան զկեանս իւրեանց, հանգստեամբ ննջեցին։

Այդ գիրքը կրցաւ փոխել Խորայէլի ուղղափառ մտածումը և եղբակացնել թէ՛ թէ՛ ամէն մեղք կրնայ տառապեցնել, բայց ամէն տառապանք՝ մեղքի արդիւնք չէ՝ մեղաւորները պիտի տառապին, բայց բոլոր տառապողները անհրաժեշտօրէն մեղաւորներ չեն։

(Ս. Վ. Մ.)

(Ծանոթութիւն)

անոր, մինչդեռ յարմարագոյն պահն է պատերազմի դաշտին վրայ խոկ՝ սոսկումներու ու աւերի այդ վայրկեանին անգրադառնալ իրողութեան, վերջնական ու արմատական ընելու համար պատերազմներէ զերծ վիճակը մարդոց:

Ուրեմն ժամանակը իր նպաստը կը բերէ այս մտածումին: Բայց կայ տակաւին երկիւղը մարդկային նախապաշարումին դէմ կանգնելու և ըսելու խօսքեր շարժումի մը դէմ որ հին է մարդկութեան չափ, և որուն խափանումին համար նոր է որ կը մտածեն մարդիկ, առանց վար ձգելու զէնքը ձեռքէն, ապարդիւն աշխատանքի մը ձեռնարկած ըլլալու կանխամտածութեամբ մը: Բայց այդ աշխատանքի կերպերուն զուարճալիքը, երբ քանի մը հարիւր զէնք ծով թափելէ ետք մարդական խաղէ մը վերագառնալու անհոգութեամբ մը խորհրդարան կը մտնեն մարդիկ, իրաւունքը կուտայ ուրիշներու շարունակելու այդ աշխատանքը նոյն հարցին շուրջ՝ տարբեր երեսներու վրայ՝ աւելի ճիշդ իրական գետնի վրայ, որովհետեւ զէնքերու առատութիւնը է որ մարդերը կը մղէ պատերազմի, այլ պատերազմելու բնազդն է որ կ'առատացնէ զէնքերը: Իրողութիւն՝ որուն հասկացողութիւնէն հեռու ապրող մարդիկ, անշուշտ թէ ձախողանք միայն պիտի բերեն խաղաղութեան խորհրդաժողովներէն, քանի որ հարցին լուծումը կ'ենթադրէ ոչ թէ կարծիքներու փոխանակութիւն կամ փոխադարձ զիջումներով յառաջ բերուած համաձայնութիւն մը, այլ համաշխարհային լայն յեղաշրջում պետական ու ընկերային վարչաձեւերու և հասկացողութեանց մէջ, հաստատուած ու երաշխաւորուած տնտեսական արդիւնագործման բոլորովին նոր ձեւերու վրայ, որուն հեռաւոր արձագանգովը միայն պէտք է մեկնել պատերազմներու մեծագոյն մասին՝ յառաջ գալը: Բայց՝ դարմանած ըլլալու համար խոշոր սխալ մը, հաւանաբար միակ սխալը, նախ պէտք է հեռացնել դիւանագէտներու խումբը աշխատանքի այս մարդէն, պարզապէս կարենալ մտածելու համար իրական խաղաղութեան մը մասին: Կը մնայ տակաւին կարեւոր ազդակը, իրականացած տեսնելու համար գործը. ազգերու պարկեշտութիւնն է ան իրենք իրենց և ուրիշներու հանդէպ,

որով միայն կարելի պիտի ըլլայ խորտակել ումանց յաւակնոտ կեցուածքը, ու այսպիսով մնացեալները բարձրացնել ու դասել քաղաքակիրթ ազգերու շարքին: Պարզ՝ յարգելու մարդկային իրաւունքը ֆիզիքական գոյութեան ու սնուցման, բաւականաչափ դաստիարակութեան, օրինաւոր սեպհականատիրութեան, անձին պատիւին անձեռնմխելիութեան, և իր արժանիքին համապատասխան գնահատութեան ու պաշտօնակոչութեան, թուած ըլլալու համար միայն գլխաւորները պատերազմներէ զերծ համաշխարհային իրենակալ ընկերութեան մը ազգերու և ժողովուրդներու: Իրագործելու համար այս վերջին պայմանը, արդէն իսկ պատրաստ տարրերը չեն որ կը պակսին, ոչ ալ բարի տրամադրութիւնները մարդոց՝ զայն գործի վերածուած տեսնելու: Դաստիարակութիւնը՝ կատարուած այդ ուղղութեամբ, պիտի նուազեցնէ թիւը հակառակը մտածողներուն. մնացեալը աշխատանքի իմաստուն կիրարկում մըն է լոկ նախագծուած ճշգրտին ջերմ հաւատացողներու ձեռքով և պարկեշտութեամբ:

Յօդուածի մը սահմանէն կ'անցնի պատերազմներու բնոյթին ու նկարագրին մանրամասնութեանց իջնելը, քանի որ դառնալ յառաջ բերող պատճառները կըրնան տարբեր ըլլալ իրենց խորքին մէջ. ու գիտենք թէ հիներուն յատուկ թեթեւ պատճառները այսօր ի դօրու չեն ռազմադաշտ քաշելու բանակը, գոհացնելու համար մեծ նատէրի մը փառքի տնչանքը կամ վրէժխնդիր ըլլալու համար թագաւորին վիրաւորուած արժանապատուութեան: Հետըհետէ վերջ կը գտնէ նաև մասնաւորներու միջև տեղի ունեցած կղզիացեալ պատերազմներու շարքն ալ, քանի որ աշխարհի հեռաւոր մէկ անկիւնը անգամ մը ուսած կուր մը չի կրնար անտարբեր թողուլ միւս ծայրերը, որոնք տնտեսական կապերով կախում ունին միշտ իրարմէ: Այս իրողութիւնն է որ պատերազմներուն կուտայ համաշխարհային նկարագիր, ու կը վնասէ մարտնչող ու չեղձ կողմերուն հաւատարմապէս:

Բաղդատութեան չեն դրուիր դարձեալ այսօրուան պատերազմելու կերպերը հիներուն նետին ու աղեղին հետ: Աշխարհն իր

հարստութեան, ոյժին ու կորովին, իմացականութեան ու կեանքի ուն խոշոր մէկ տոկոսը կը փճացնէ պատերազմի դաշտին կամ ծովերուն մէջ։ Միլիոնները, իրեւ թիւ, կը պղտիկնան հետզհետէ։ Ու ճարտարարուեստը զինագործարանի կը վերածուի մէկ օրէն միւսը, կործանելու համար իր տարիներու աշխատանքին արդիւնքը։ Ու չմոռնալ որ ամէն նոր պատերազմ զերագոնացութիւն մըն է իր նախորդներուն վրայ։

Անպայման այս կորուստին փոխարէն ինչ կը դնէ պատերազմը հանդիպակաց նժարին մէջ իր բն արդիւնք։ Անիմաստ է այս պահանջը։ Պատերազմողները առանց այդ արդիւնքին յաւակնոտ յայտարարութիւններուն չեն սկսիր կռիւը։ Ու կռիւն ետք մեր իրաւունքն է սպասել այդ հարցումին պատասխանին։ Անշուշտ քառերէն է որ պիտի գայ պատասխանը։ Գործի վերածուած արդիւնքն է որ պիտի խօսի մեզի, ու մենք չորս տարի տեղող պատերազմէ մը փրթած ափնառես սերունդն ենք, այդ հարցումը ընելու առատ իրաւունքով։

Անցնող քսան տարին լիովին կրնայ պատասխանել մեր հարցումին, ու պատասխանած է։ Աւելորդ է ի՞նչի մանրամասնութեանց։ Յոյց տալու համար պատասխանին սնանկութիւնը, բաւական է յիշել որ ներկայ պատերազմը մաս կը կազմէ այդ պատասխանին։ . . . Հաս խոշոր զիւրերով, կ'արձանագրենք բողոքը սղըրէն առաջ մեռնողներուն։ Ամէն ճակատի վրայ յառաջ եկած այլասերումին դէմ սերունդներու նողկանքն է որ կը ցցուի, ուրանալու համար անդամ մը եւս զիրար հասկնալու եւ հասկցնելու այդ կերպը։

Դժգոհութիւնը չ'աւարարի հոս՝ բողոքի արտայայտութեան բանաձեւի մը մէջ։ Թէեւ դանդաղ, յաճախ նուազ գիտակից՝ գործի կը վերածուի ան օր մը։ Ու կը նուազի թիւը մարդոց որոնք պիտի չարունակեն ազդիլ յիմարութեանը մէջ իրենց կեանքերուն կորուստէն սպասելու ցարդ չիրականացած ու երեւակայութեան խաղերուն մէջ ապաստան գտած երջանկութիւնը մարդոց։

Կեանքի պայմանները զիւրացնող եւ հաճելիին տահմանները ընդարձակող ազդակները ներկայ օրերուն՝ չտա աւելի թանկագին կ'ընծայեն իւրաքանչիւր անհատի

այրելու տրամադրութիւնները, միշտ ի վնաս բանականութեան ստուարացման։ Ու մի՛ մոռնալ որ հետուէ ժամանակը երբ պատմութեան քննադատութիւնը բացատրութիւն պիտի չգտնէ զինք նախորդող օրերու՝ մե'ր օրերու, պատերազմի ափին։

Մեր օրերու անտեսական կեանքին վեր լի վայր յեղաշրջուած պայմանները, որոնք ուղղակի կ'աղբեն մարդկային կեանքի մը նացեալ բոլոր երեսներուն վրայ, ու որքան քիչ կ'անդրադառնանք ատոր, ստիպողական հարկադրանքի մը մէջ կը դնեն մեզ փոխելու նոյն համեմատութեամբ կամ պատշաճ նմանութեան ու յարաբերութեան մէջ զնելու մեր հասկացողութեան մնացեալ բոլոր կերպերը, փոխանակ կառչած մնալու հինէն եկած աշանդութիւններուն, որոնք ձեռք գատ խորքի ոչ մէկ իրողութիւն կ'ընդգրկեն կարենալ ղեկավարելու համար այսօրուան կեանքի թաւալը։

Պէտք է տարուինք նաեւ ինքնախաբուծեան մը զիւրին բացատրութիւններէն։ Ակնարկուած հասկացողութեան նուազը չկարծուի թէ թերի կը թողու գործը իր ամբողջութիւնէն, չափաւոր գոհունակութեան մը մղելու մեզ։ . . . Նուազ կամ առաւել գոհունակութիւն բացատրութիւնը գոյութիւն չունի ալ. կայ միայն ուղիղը եւ սխալը։ Կերպերէն որեւէ մէկուն թերի կիրարկումը ստիպողաբար կ'առաջնորդէ սխալի, ստեղծելու այն քառքը ուր կը քաշէ մեզ հետզհետէ այսօրուան աշխարհի կողմակերպութիւնը։

Դարձեալ՝ խռատիւնը համար խորականքի ուրիշ երեսէ մը, հարցին լուծումը պէտք է փնտենք վարչաձեւերու նախընտրուած կերպերուն մէջ։ Վարչաձեւը միջոց մըն է միայն ծրագրուած օրինակի մը իրականացնելու։ Առանց այդ օրինակի մը, որ պիտի կազմուի ամէն ինչ նախատեսուած ընդլայնումով մը, ինչ նպատակը նայ բերել վարչաձեւի փոփոխութիւն մը, որուն կը յանձնուի խաղուած մեքենայի մը ղեկավարութիւնը զերբուկներու վերլիկայութեան մը վրայ։

Այդ վարչութեան հաւանքականութիւնէ մը ընտրուած ըլլալու իրողութիւնն ալ կայնութեան դէմ փառտարկութիւն մը չէ դարձեալ, տրուած ըլլալով որ ժողովրդային կամքին արտայայտութեան ետին կը կանգնի

միշտ մասնաւորներուն նախասիրութիւնը միայն: Վասնզի վանդուածը մտածելու կարողութենէն պարպուած թիւն է միշտ մտաւոր արտայայտութեան հանդէպ, և իր ձգտումները հանդիմնուած կը մնան միշտ ու արգելք են պատմութիւն կազմող ժամանակին նայող մտաւոր մեծ շարժումներուն:

Բիշելու համար զլիսաւոր մեղքը, որ մեղ կը կապէ տակաւին պատերազմներու անխուսափելի իրողութեան, կոխէն ետք աւարը բաժնելու զառանցանքին սխալն է: Զաղթողներու շփացած ինքնամոռացութեան ու երեւոյթներու ծնունդը ըմբռնելու սխալին մանկունակ մտայնութենէն յառաջ կուգայ ան:

Հոս ալ հին օրերու չափանիշը չէ դադարած ըլլալէ միակ մտահոգութիւնը յաղթողներուն, հակառակ հին և նոր պատերազմներու միջև ստեղծուած անհամեմատ տարբերութեան: Հաշուեյարդարի կերպին կարգադրութիւնը կը պահանջէ աշխատանք մը՝ ծանր, աւելի քան պատերազմը շահիւլը, վասնզի այդ րոպէն է որ պիտի ճշգէնոր պատերազմներու վտանգին հեռանալը կամ մերձենալը: Ու գոհար չէ յաղթողին ու պարտուողին դերերը չըջել չուտով, ստեղծելու համար հինին վրայ պատուասուուած նոր վտանգ մը, արդիւնք՝ յաղթութիւնը աւարի ու կողոպուտի քաղաքականութեան հետ շփոթելու վիճակի մը: Այսպէս՝ ժառանգական այս մեղքն ալ կուգայ միանալ միւսներուն, ուշացնելու համար տակաւին իրր թէ ակնկալուած համաշխարհային ու տեական խաղաղութիւնը մարդոց:

Բայց կարելի չէ կանգ առնել հոս: Յայտնի այս մեղքերէն դուրս կայ տակաւին շարքը թաքուն պատճառներու, մասնաւոր շահերու ճամբուն վրայ բացուող: Տխուր է անցնիլ այս ճամբային փապուղիէն, վասնզի ամէն ինչ խաւարով մածուած է հոն: Ու մարդիկ կան՝ աշխարհի տղամուտէն հաւաքուած, թէեւ ոսկիդէն տիտղոսներու բեռին տակէն քաւեն անոնք, որոնք նոր ու իրական արդարութեան մը օրէնքով ոճրապարտներու թիւին միայն պիտի գային միանալ: Այս մեղքը, ամէնէն մեծը, թէեւ ամէնէն աննկատելի թողուած, տարբեր ստորոգութիւն մըն է վերիններէն, բայց իր մեղքի խարխիսով տեղ ունի սոսնափաճողին մէջ:

Ահաւոր կորուստներու վրայ բարձրացած ոսկերչուր մըն է ան, որուն կարկառին հիւլէներն անգամ պիտի ցրուէին հովէն եթէ խմաստուն հաշուեյարդար մը ինքզինք պարտադիր ընէր պատերազմներու վաղորդայնին: Ասով բացատրութեան մը թաղ մօտենայ ուրեմն մեր ակնկալութիւններուն յապաղումը, եթէ տակաւին սա օրերու օրէնքին կազմութեան աշխատանքը չկարենայ ձերբադատել զինք այդ գերմարդկայնացած մարդոց պարաւանդող գոտիներէն:

Դրաւոր ու պարտադիր օրէնքի մը, նո՛ր օրէնքի մը մէջ ստեղծուելիք վերիցուցումները, որոնք պիտի տանին մարդկութիւնը (վեր հանելով քիչ մը այս բառը արգահատանքի իր հոմանունութենէն) մեր ակնկալութիւններուն, բոլորէնքու խանգաւառութեան վրայ կրթնած պահ մը՝ կրնան ստեղծել երջանկութեամբ մը չըջանալուած իրաւակարգը աշխարհի: Բայց այդ պահը կը սահի շուտ եթէ վերջնայ հոս շարքը պայմաններուն, ամէն ինչ ըսուած ըլլալու ինքնահաճութեամբ: Որովհետեւ գրաւոր օրէնքներու ծայրագոյն նախատեսութիւնն ու խստութիւնը նոյնիսկ պիտի չկարենան երաշխաւորել անոնց գործադրութենէն ծննելիք անխարդախ քարիքը, քանի որ զեղծանողներու խուճար մը միշտ ալ իրենց նուրբ հետախուզութեամբը պիտի դիտանա խուսափիլ օրէնքին հսկողութենէն, մինչև իսկ օրէնքին բացատրութեամբը փաստարկելով գիտակցաբար եղած այդ շեղումը: Չենք մասնաւորեր յանցանքը յայտնի դասակարգի մը վրայ: Անոր ծալքերուն տակ կրնան ապաստան գտնել անհատներէն մինչև պետութիւնները: Խոշոր է այս վտանգը, և արդիւնք՝ վերի պայմաններուն ոտեղծած պատմական ճակատագրապաշտութեան, ուրիշ կը բացակայի նախախնամութեան կամքին յայտնութեան ու արտայայտութեան գործադրութիւնը: Բայց երկընտրանքի մը առջև չենք հոս: Անոնց երկուքին միացումովն է որ պիտի լրանայ չըջանը, տալու ամբողջութիւնը համաշխարհային ու տեական խաղաղութեան:

Աստուածային կամքին արտայայտութիւնը պիտի ըլլայ քրիստոնէական սկզբունքներու որդեգրումով ու գործադրութեամբ, բայց այս պարագային ևս, մեր-